

L'ARALDO

BOLLETTINO DI INFORMAZIONE E FORMAZIONE PER I MILITANTI
DELLA FEDERAZIONE DEI SINDACATI CRISTIANI DEL LIMBURGO.

A CURA
DELL'A.C.V.-LIMBURGO.

DRIEMAANDELIJKSE TIJDSCHRIFT VOOR ITALIAANSE MILITANTEN EN
BESTUURSLEDEN VAN HET A.C.V.- LIMBURG.

V.U. CIPRIANI RENATO - Mgr. Broekxplein, 6 - 3500 HASSELT,
E.R.

DICEMBRE 1985.

N° 1.

Op zoek naar migranten in de syndicale archieven

De versnippering van de syndicale
archieven over arbeidsmigranten in België

In een sociale democratie, zoals die in België bestaat sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog, zijn de standpunten van de vakbonden inzake migratie en de banden die ze hebben gesmeed met de arbeidsmigranten, van eminent belang voor een beter begrip van de geschiedenis van de migraties in de 20e eeuw. Het tastbare bewijs daarvoor is het aanzienlijk aantal bijdragen dat Belgische historici aan het thema gewijd hebben. Helaas heeft het historisch onderzoek naar de betrekkingen tussen de vakbonden en de migranten nog steeds zwaar te lijden onder de versnippering van de syndicale archieven. Dat is – vrijwel tot op de dag van vandaag – te wijten aan het gebrek aan een coherent beleid inzake archiefbewaring. Deze bijdrage belicht enkele heuristische pistes die ons worden aangereikt door een onderzoek naar de Turkse immigratie.

Syndicale archieven bewaren en toegankelijk maken, blijft een fundamentele bekommernis van wie zich op een of andere manier interesseert voor de sociale geschiedenis van België. En terecht, want de twee belangrijkste syndicale organisaties – het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV)/Fédération Générale du Travail de Belgique (FGTB) en het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV)/Confédération des Syndicats Chrétiens (CSC), emanaties van de twee grote ideologische pijlers – drukten hun stempel op de sociale en politieke geschiedenis van België in de 20e

◀ *L'Araldo*, het driemaandelijks tijdschrift voor Italiaanse leden van het ACV-Limburg. (KADOC-KU Leuven)

eeuw en groeiden in die periode uit tot machtige instellingen.¹ Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn zij via een zeer uitgebreid systeem van sociaal overleg nauw betrokken bij het sociaal-economisch beleid.² Bovendien zorgen ze er samen voor dat de syndicalisatiegraad in België tot de hoogste van Europa behoort. Die steeg tussen 1950 en 1990 van ongeveer 50 tot 80 procent.³ Dat komt vooral omdat de vakbonden werden erkend als uitbetalingsinstellingen van de werkloosheidsuitkeringen⁴, maar ook omdat ze voor hun leden exclusieve voordelen uit de brand sleepten bij de vele onderhandelingen over collectieve arbeidsovereenkomsten.⁵

Helaas hebben de vakbonden gedurende lange tijd verzuimd om een weldoordacht en coherent beleid rond archiefbewaring te voeren. Dat gebrek aan zorg voor de archieven – dat niet alleen bij vakbondsleiders, maar ook in de rest van de arbeidersbeweging bestond – werd opgevangen door de inspanningen van verschillende private archiefcentra, zowel inzake de prospectie, de verwerving als het toegankelijk maken van archieven.⁶ Die centra zijn communautair opgesplitst en hadden oorspronkelijk een filosofisch-politieke inbedding. Het systematisch inventariseren van de syndicale archieven, de groeiende aantallen gegevensbestanden en de digitale ontsluiting van sommige fondsen en documenten, al dan niet online raadpleegbaar, hebben de heuristiek van syndicale bronnen aanzienlijk vergemakkelijkt. Toch zijn lacunes inherent aan een dergelijke reddingsoperatie, zeker wat de archieven uit het interbellum betreft: sommige daarvan zijn wellicht onherroepelijk verloren. Dat de archieven van de diverse syndicale instanties (nationale secretariaten, gewestelijke afdelingen, vakcentrales ...) verspreid zijn over verschillende (archief)bewaarplaatsen, belemmert ook wel het werk van de onderzoeker. Het is zelfs een echte lijdensweg voor wie ‘secundaire’ thema’s wil bestuderen, zoals de banden van de bonden met sommige specifieke groepen (vrouwen, jongeren, gepensioneerden, immigranten ...). Specifiek wat de arbeidsmigranten betreft, wordt de onderzoeker geconfronteerd met onvoldoende kennis van de beschikbare archiefbronnen. Het is een bittere ervaring, ook al omdat het onderzoek a priori wordt vertroebeld door een aantal sociologische vooroordelen, zoals daar zijn: de christelijke ‘humanitaire’⁷ of ‘culturele matrix’⁸ die stelt dat vakbonden van christelijke signatuur geacht worden zich toegankelijker op te stellen tegenover arbeidsmigranten, en het socialistische ‘proletarisch internationalisme’⁹ dat ervan uitgaat dat vakbonden van socialistische signatuur a priori meer aandacht hebben voor dat segment van de arbeidersklasse.

Gezien de bestaande versnippering van de syndicale archieven, willen we in deze bijdrage enkele nuttige heuristische pistes aanreiken, waardoor onderzoekers beter de positie van de vakbonden tegenover arbeidsmigranten kunnen definiëren en begrijpen, inclusief de banden die zij vooral in de naoorlogse periode hebben gesmeed en nog onderhouden met migranten van verschillende nationaliteiten of etnische afkomst. Het bronnenoverzicht draagt in hoge mate de sporen van ons onderzoek naar de Turkse migratie. Maar alvorens tot de kern van de zaak door te dringen, is het nuttig om de grondslagen van het beleid van de vakbonden tegenover arbeidsmigratie in de 20e eeuw kort toe te lichten.¹⁰

Tussen uitsluiting en integratie

In de loop van de 20e eeuw namen zowel het ACV als het ABVV eenzelfde, dubbele houding aan tegenover het beleid rond arbeidsmigratie.¹¹ Enerzijds eisten ze dat de overheid de instroom van migranten beteugelde door slechts in beperkte mate een beroep te doen op vreemde arbeidskrachten. Anderzijds kwamen ze op voor een gelijke behandeling van Belgische en vreemde arbeiders op het vlak van loon- en arbeidsvoorwaarden en levensomstandigheden. Vanaf de jaren 1960 steunden ze een beleid dat de sociale, economische en culturele rechten van de migrantenfamilies waarborgde.

Arbeidsmigratie vond ook al plaats voor de industriële revolutie, maar kwam erna – door die revolutie – pas echt op gang. In de 19e eeuw was Vlaanderen het voornaamste reservoir aan arbeidskrachten voor de Waalse industriebeekens.¹² De behoefte aan vreemde arbeidskrachten was daardoor gering; zij kwamen vooral uit de buurlanden. Vanaf het begin van de 20e eeuw deed het Belgische patronaat, en in de eerste plaats de mijnbazen, meer en meer een beroep op ‘exotische’ arbeidskrachten¹³, vooral Polen en Italianen. Al in een zeer vroeg stadium klaagden de vakbonden de toenemende rekrutering van vreemde arbeidskrachten aan. Ze vreesden negatieve gevolgen voor de sociale verworvenheden en de opkomende arbeiderssolidariteit; de vreemde arbeidskrachten waren potentiële stakingsbrekers. Hun syndicalisatiegraad was zeer laag, niet alleen omdat ze door hun deelname aan syndicale activiteiten riskeerden door de veiligheidsdiensten te worden verdreven, maar ook en vooral omdat ze – met uitzondering van de Franse, Nederlandse, Luxemburgse en Zwitserse staatsburgers¹⁴ – geen werkloosheidsvergoedingen kregen en ook geen stakingsvergoedingen, al betaalden ze dezelfde bijdragen als hun Belgische kompanen. En omdat zo weinigen onder hen lid waren van de vakbond, leken ze in de ogen van de vakbeweging nog meer verdacht.

Aan socialistische kant speelde de Syndikale Commissie en haar opvolger, het Belgisch Vakverbond, een belangrijke coördinerende rol. Zij waren ook bijzonder actief op studievak. Toch waren het vooral de vakcentrales die uiteindelijk beslisten hoe de belangen van de arbeiders werden behartigd en welke organisatievormen er werden uitgedokterd. Zij verzetten zich tegen de oprichting van aparte afdelingen voor migranten op basis van nationaliteit; een uitzondering daarop was het experiment van de Nationale Mijnwerkerscentrale in het nieuwe mijnbekken in Limburg tijdens de tweede helft van de jaren 1920. De centrales wilden de vreemde arbeiders binnen de bestaande syndicale structuren integreren. In dat kader beperkten ze zich ertoe om die arbeiders voor zich te winnen via propagandisten die dezelfde nationaliteit hadden. Een vergeefse operatie. De ideologische tegenstellingen waren onverzoenlijk, en over de actievormen waren er meningsverschillen met veel Poolse

Arbeidsmigranten uit Noord-Afrika op een 1 meibetoging van het ABVV in Brussel in 1969. (IEV, Brussel) ▶

arbeiders (Joden en niet-Joden) en met Italiaanse antifascistische vluchtelingen die zich als communist hadden geuit.¹⁵ Ook daardoor keerde een niet onbelangrijk deel van de vreemde arbeidskrachten zich af van de vakbond.

Het ACV/CSC hield er in crisistijd meer radicale, protectionistische standpunten op na dan de Syndikale Commissie; dat veranderde na de oorlog, toen het een meer gematigd imago uitstraalde. Het gaf er de voorkeur aan om nationale afdelingen op te richten, conform aan zijn succesvolle omkadering van de Vlaamse arbeiders, zowel in Wallonië als in het ontluikende Limburgse mijnbekken. De vakbond zag in de nieuwe arbeidsmigratie een prima mogelijkheid om haar rekruteringsbasis te vergroten. Aan de andere kant verwierven die nieuwe afdelingen geen enkele invloed in de besluitvormingsorganen van de vakcentrales. Na de Tweede Wereldoorlog richtte het ACV/CSC de Nationale Dienst der Vreemde Arbeiders/Service des Travailleurs Migrants op. Die moest er vooral voor zorgen dat het ACV/CSC beter ingeplant raakte in de mijnbouw, een sector waarin het sterk in de minderheid was. De vakbond sloot vooraf een overeenkomst met de Associazioni Cristiane dei Lavoratori Italiani (ACLI), die haar in samenwerking met de Italiaanse katholieke missies hielp om massaal leden te werven onder de Italiaanse arbeidskrachten.¹⁶

Het ABVV/FGTB stichtte eerst een Organisme pour la Défense des Droits des Immigrés en Belgique (Orgaan voor de Verdediging van de Rechten van de Immigranten in België), vooral onder druk van zijn extreemlinkse vleugel. Lang bestond die organisatie niet, want de bond stampte een secretariaat voor de vreemde arbeiders uit de grond, dat zorgde voor informatie en studies. Syndicale actie bleef verder een zaak van de vakcentrales, die voorstander waren van de unitaire vertegenwoordiging van de arbeiders. Hun rekruteringspolitiek was echter allesbehalve succesvol, vooral omdat ze in de mijnbekkens geen toegang kregen tot de barakkenkampen van de vreemde arbeiders, en dat tot in 1957. De betrekkingen met de Italiaanse bonden – uiterst kritisch over de levensomstandigheden van hun geëmigreerde landgenoten – werden gekenmerkt door wantrouwen¹⁷, hoewel de militanten die met de Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) sympathiseerden, er resoluut voor kozen om lid te worden van het ABVV/FGTB om de syndicale eenheid niet op het spel te zetten.

De Belgische vakbonden gingen ook zetelen in de Driedledige Commissie voor Vreemde Arbeidskrachten/Commission Tripartite de la Main-d'œuvre étrangère, die in 1948 werd opgericht. Op die manier controleerden zij de aanvragen van de Belgische ondernemingen met betrekking tot de contingenten vreemde arbeiders. Toen er vanaf 1965 geen contingenten van vreemde arbeiders meer werden gerekruteerd, werd de commissie vervangen door een Adviserende Raad voor de Immigratie/Conseil Consultatif de l'Immigration. Die moest de sociale, economische en administratieve problemen onderzoeken die betrekking hadden op de immigratie en formuleerde in dat verband ook aanbevelingen.

Het ACV/CSC bouwde in de volgende decennia de omkadering van vreemde arbeidskrachten verder uit. De Nationale Dienst der Vreemde Arbeiders, belast met de propaganda voor en de rekrutering van vreemde arbeiders, werd een meer solide

Betogende mijnwerkers van het ACV in Limburg, jaren 1980. (Amsab-ISG, Gent)

en autonome organisatie, los van de vakcentrales en de gewestelijke afdelingen. Ze beschikte over vaste medewerkers van diverse nationaliteiten, publiceerde bladen in de taal van de werknemers, organiseerde opleidingssessies voor militanten van vreemde origine en verzekerde een wekelijkse dienstverlening op regionaal vlak. Meer dan een raadgevende stem in de algemene werking van het ACV/CSC had die dienst echter niet.

Het ABVV/FGTB van zijn kant, gaf in het begin van de jaren 1960 een nieuwe impuls aan zijn migrantenwerking door ook een Dienst der Migrerende Werknemers/Service des Travailleurs Migrants op te richten. Die was actief op interprofessioneel niveau en publiceerde bladen in vreemde talen. De migranten konden er ook terecht voor sociale bijstand en juridisch advies. Daarnaast werd er in 1969 een Nationale Adviserende Commissie voor Gastarbeiders opgericht, samengesteld uit vertegenwoordigers van de gewesten en de vakcentrales. Aangezien vreemde arbeiders rechtstreeks moesten aansluiten bij de vakcentrales en/of de gewestelijke afdelingen, en dus geen lid konden worden via intermediaire nationale structuren, vervulde de Dienst der Migrerende Werknemers, in 1968 omgedoopt tot Dienst voor Gastarbeiders, vooral een informatieve en propagandistische rol; rekruteren en adviseren behoorde minder tot de opdracht. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, hebben we hier echter niet te maken met een inefficiënt en marginaal beleid. De dienst speelde wel degelijk een sleutelrol bij de toetreding van veel vreemde arbeiders tot de bond¹⁸, met name vooral van zogenaamde *travailleurs touristes*.¹⁹

Die arriveerden tussen 1962 en 1967 met een toeristenvisum in ons land en slaagden erin om werk te vinden door zich rechtstreeks aan de poorten van de bedrijven aan te bieden en vervolgens hun verblijf te regulariseren. De Belgische autoriteiten gaven stilzwijgend hun goedkeuring aan die handelwijze.

Een aantal gewestelijke afdelingen van het ABVV/FGTB, zoals de intergewestelijke afdeling Brussel-Halle-Vilvoorde op het einde van de jaren 1960, richtten bovendien hun eigen comités of commissies op, met werknemers van verschillende nationaliteiten. Op die manier konden ze beter inspelen op de noden van de vreemde arbeiders inzake omkadering en mobilisering.²⁰ De bonden weigerden wel systematisch om al bestaande syndicale comités die gelieerd waren aan buitenlandse bonden, toe te laten. Even systematisch wezen de vakcentrales de vorming van afvaardigingen op basis van nationaliteit af.²¹

In 1984 gaf het ABVV/FGTB opnieuw meer structurele aandacht aan de immigratieproblematiek, door een Nationale Gastarbeiderscommissie/Commission Nationale de l'Immigration op te richten. Die kon beslissingen nemen zonder de nationale instanties van de socialistische vakbond te raadplegen. Steeds meer vreemde arbeiders werden in die periode lid van de vakbonden.²² Die werden gezien als instrumenten van sociale bescherming en in de ogen van een minderheid van de 'migrantenleiders'²³ vormden ze ook een middel om sociale promotie te maken en hun loopbaan een nieuwe wending te geven.

Vooral in tijden van sociale verkiezingen en de campagnes ervoor, besteedden de vakbonden bijzonder veel aandacht aan propaganda-activiteiten voor vreemde arbeiders, en dat op alle niveaus. Nochtans mochten vreemde arbeiders geen kandidaat zijn voor die verkiezingen – dat kon pas vanaf 1958 – en moesten ze aan specifieke vereisten voldoen om te kunnen stemmen. Bovendien bestonden er in kleine ondernemingen geen Comités voor Veiligheid en Hygiëne of ondernemingsraden. Dat betekende de facto dat vreemde arbeiders niet deelnamen aan de sociale verkiezingen, te meer daar velen onder hen voor onderaannemers aan de slag waren (met de sector van de poetsdiensten als schoolvoorbeeld).²⁴ Pas in 1971 vervielen de nationaliteitsvereisten en was de volledige gelijkheid op dat vlak een feit, al hebben de vakbonden niet echt een beslissende rol gespeeld om die wettelijke discriminatie weg te werken en de sociale democratie in ondernemingen te bevorderen.²⁵ De ondervertegenwoordiging van migranten bij sociale verkiezingen, zowel op het niveau van de kandidaten als van de verkozenen²⁶, is er een bewijs van dat de vakbonden weinig inspanningen hebben geleverd om vreemde arbeiders effectief te laten participeren in de overlegorganen en het hen makkelijker te maken op te klimmen en invloed uit te oefenen in de besluitvormingsorganen. Het ABVV/FGTB en het ACV/CSC leverden vanaf de tweede helft van de jaren 1960 wel een belangrijke bijdrage in de strijd voor meer politieke, sociale en culturele rechten voor migranten. Ze hielpen mee provinciale onthaalcentra op te richten of ondersteunden de oprichting van de adviserende raden voor de immigratie. Eisen in verband met verblijfswetgeving, werkgelegenheid, huisvesting, racisme en vreemdelingenhaat, cultuur en deelname

aan het sociale en politieke leven (gemeentelijk stemrecht), waren werkpunten voor hun respectievelijke migrantencommissies en werden goedgekeurd door hun nationale instanties (het *Statuut van de gastarbeiders* van het ACV/CSC in 1975, het *Manifest voor de integratie van de gastarbeiders* van het ABVV/FGTB in 1986).²⁷

De versnippering van de syndicale archieven m.b.t. arbeidsmigranten

Laten we terugkeren naar de archieven. We hebben niet de ambitie om een uitvoerige studie te maken van alle archiefbronnen die op de een of andere manier betrekking hebben op het beleid en de acties van de vakbonden voor vreemde arbeiders. In de rest van deze bijdrage willen we vooral enkele heuristische ontwikkelingen toelichten.

Zoals al gezegd, wordt vandaag het gros van de syndicale archieven in België bewaard in private archiefcentra. Laat ons daaraan toevoegen dat er in het Franstalige landsgedeelte nogal wat provincialisme (*sous-régionalisme*) of wat ik een kerktoerenmentaliteit zou noemen, bestaat, waardoor het aantal gesubsidieerde private archiefcentra toeneemt. De voornaamste private archiefcentra die syndicale archieven bewaren, zijn het KADOC in Leuven, het Centre d'Animation et de Recherche en Histoire ouvrière et populaire (CARHOP), met afdelingen in Brussel en La Louvière, en het Gentse Amsab-ISG, met een filiaal in Antwerpen. In de Franstalige Gemeenschap zijn de archieven versnipperd over verschillende instellingen: het Institut d'Histoire ouvrière, économique et sociale (IHOES) en de Form'action André Renard (FAR, vroeger Fondation André Renard) in Luik, en het Institut Emile Vandervelde (IEV) in Brussel. Het Centre des Archives communistes en Belgique (CArCoB) in Brussel bewaart enkele archieven van voormalige vakbondsleiders uit het interbellum en de naoorlogse periode.

Zoals reeds gezegd zijn er uit de periode tussen de twee wereldoorlogen bijzonder weinig archieven gewaard gebleven. Maar via dagbladen, tijdschriften en nieuwsbrieven slagen we er wel in om dat tekort te compenseren (*De Bundeltjes der Syndikale Commissie van België/Les Cahiers de la Commission Syndicale de Belgique, Het Belgisch Vakverbond/Le Mouvement Syndical Belge, Maandblad van het Algemeen Christelijk Vakverbond/Bulletin mensuel de la Confédération des Syndicats Chrétiens de Belgique, Le Progrès syndical, De Vrije Mijnwerker/Le Franc-Mineur*...). Aangezien zo veel vreemde arbeiders in het interbellum werk vonden in de steenkoolsector, zijn de notulen van de vergaderingen van de nationale en gewestelijke comités en het uitvoerend comité van de socialistische Nationale Mijnwerkerscentrale/Centrale Syndicale des Travailleurs des Mines de Belgique en van de Centrale Régionale du Borinage zeer belangrijke bronnen voor de studie van de geschiedenis van de betrekkingen tussen de vakbonden en de vreemde arbeiders. Die notulen bevinden zich in het IEV, in het fonds van de Nationale Mijnwerkerscentrale.²⁸ De verschillende onderdelen van de ontluikende arbeidersbeweging (partij, vakbond, mutualiteit en coöperatie) waren echter niet duidelijk van elkaar gescheiden. Een intensievere prospectie in het geheel van de archieven van de christelijke en socialistische arbeidersbeweging kan dus ook nog waardevol materiaal opleveren.

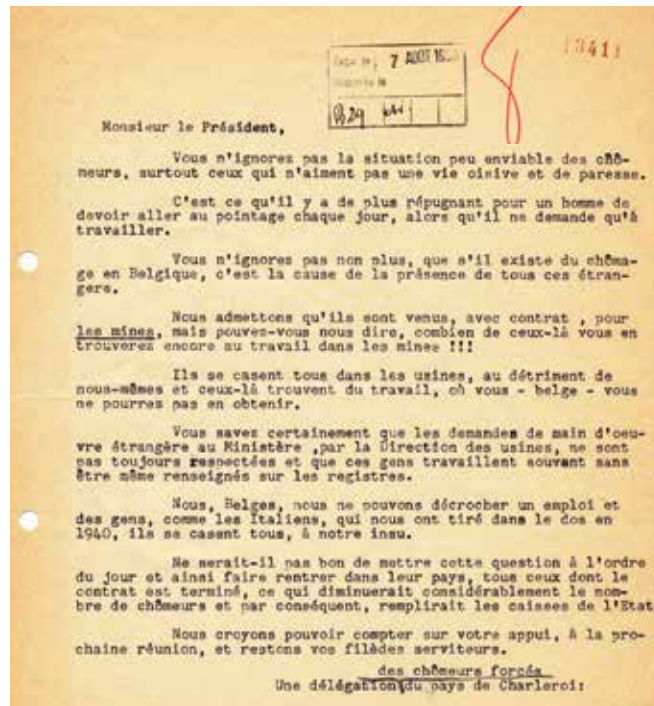
De archiefsituatie na de Tweede Wereldoorlog is duidelijk beter, al kan je moeilijk spreken van een weelde aan bronnen om de geschiedenis van de betrekkingen tussen vakbonden en arbeidsmigranten te bestuderen. Zo bevatten de nationale archieven van het ABVV/FGTB, die in Amsab-ISG bewaard worden, slechts vijf specifieke dossiers over het naoorlogse beleid tegenover migranten. Toch bevatten die dossiers een boeiende brok informatie over de werking van de Dienst der Migrerende Werknemers/Dienst voor Gastarbeiders – de archieven van die dienst zijn waarschijnlijk verloren gegaan – en een compleet overzicht van de toegenomen aandacht van het ABVV/FGTB voor de vreemde arbeiders vanaf de tweede helft van de jaren 1960. De gedigitaliseerde administratieve en morele verslagen van het ABVV en de verslagen van het Nationaal Bureau van het ABVV/FGTB vormen een goede vertrekbasis voor de studie van de positie van de vakbond tegenover vreemde arbeiders en de manier waarop die hen probeerde te integreren.²⁹ In de ‘migrantendossiers’ vind je ook informatie over (de meeste) agendapunten rond immigratie die op het Nationaal Bureau werden besproken. Amsab-ISG bewaart daarnaast enkele aanvullende bronnen uit de archieven van de gewestelijke afdelingen (ABVV-gewestelijke afdeling Limburg) en de vakcentrales (Centrale der Metaalbewerkeren van België, Textielarbeiderscentrale van België-afdeling Gent, Provinciale Metaalbewerkerenbond Limburg).

Het IEV bewaart een groot deel van de archieven van de Nationale Mijnwerkerscentrale, de rest bevindt zich in het voormalige hoofdkantoor van de centrale in de Joseph Stevensstraat in Brussel. Intussen zijn die zo goed als alle geïnventariseerd. Dat maakt het mogelijk om het landelijk syndicaal beleid in de steenkoolsector te analyseren op basis van de notulen van het Nationaal Uitvoerend Comité van de centrale. En ook de manier waarop de bonden de vreemde arbeiders op het lokale vlak opvingen en hielpen integreren tussen 1945 en het einde van de jaren 1980, kan nu meer in detail worden bestudeerd op grond van notulen, rapporten en brieven van sommige gewestelijke centrales (Luik, Borinage, Centre, Charleroi, Limburg) of lokale afdelingen (Cheratte). Het fonds bevat daarnaast een aantal dossiers over onder meer de propaganda naar aanleiding van sociale verkiezingen, de resultaten ervan, het aantal leden van vreemde origine en hun vorming, en ook over de betrekkingen van de centrale met de bonden van de landen van herkomst, vooral met de CGIL.

Het IHOES bewaart de archieven van de Régionale FGTB Liège-Huy-Waremme. Die bevatten een achttal dossiers over de werking naar vreemde arbeiders toe. Andere archieven van gewestelijke afdelingen worden wellicht bewaard door de federaties, zoals in Charleroi.

Wat is er gebeurd met de archieven van de intergewestelijke afdeling Brussel-Halle-Vilvoorde? Voor zover wij weten hebben een deel van de archieven van Albert Faust, de spilfiguur van de Nationale Gastarbeiderskommissie, onderdak gevonden in het CARCoB.

◀ Stickers van het ABVV-Limburg in het Italiaans, Nederlands, Arabisch en Turks. (IHOES, Seraing)

Brief uit 1950 waarin werklozen uit Charleroi protesteren tegen de tewerkstelling van gastarbeiders in Belgische fabrieken. (Amsab-ISG, Gent, archief ABVV)

Brief uit 1965 van de voorzitter van de Algemene Centrale aan de algemeen secretaris van het ABVV met een klacht over de te hoge huren die aan Spaanse gastarbeiders in Brussel werden gevraagd. (Amsab-ISG, Gent, archief ABVV)

Wat het ACV/CSC betreft, bewaart het KADOC het merendeel van de archieven van de nationale leiders. De archieven van Robert D'Hondt, secretaris-generaal van de vakbond tussen 1959 en 1991, bevatten enkele dossiers over de afdelingen van de Nationale Dienst der Vreemde Arbeiders en de vakcentrales, zoals de Centrale der Vrije Mijnwerkers. Een meer substantieel deel van de archieven over de werking van de Dienst der Vreemde Arbeiders bevindt zich in het CARHOP. Ze kwamen daar terecht via de gewestelijke dienst van het CSC in Luik of doordat vaste medewerkers uit dezelfde regio hun persoonlijke documenten doorspeelden. Dat geldt bijvoorbeeld voor Vincent Adovasio en Enrique Suarez. Sommige federaties bewaren hun archieven zelf, zoals de federatie Limburg in Hasselt.³⁰ Ook de archieven van de andere delen van de christelijke zuil bevatten veel informatie over de vakbondswerking voor vreemde arbeiders op het terrein; bron van die informatie zijn de respectievelijke migrantencommissies.

De syndicale pers die specifiek bestemd was voor de vreemde arbeiders is even versnipperd. We spoorden de syndicale nieuwsbrieven en bladen op die in België werden gepubliceerd voor Turkse arbeidsmigranten. Het KADOC bewaart exemplaren van *Emek* (Werk) de gestencilde nieuwsbrief die het ACV/CSC in de jaren 1970-1973 naar zijn Turkse leden stuurde. *Emek* werd voor het eerst gepubliceerd rond de jaren 1966-1967. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amster-

dam heeft enkele exemplaren daarvan in huis, evenals de jaargangen 1976-1980, zij het onvolledig. Voor de jaargangen 1983-1997 en de nieuwste versie van het blad, in maandelijks pocketformaat, kunnen we terecht in de Koninklijke Bibliotheek van België. Bij het ABVV/FGTB bevatten de migrantendossiers van de nationale archieven een exemplaar van *Merhaba* (Goedendag), de nieuwsbrief van de Dienst der Migrerende Werknemers/Dienst voor Gastarbeiders, uit de tweede helft van de jaren 1960. Enkele exemplaren van *Türkiyeli İşçi Gazetesi* (Blad van de Arbeider van Turkije), uitgegeven door het Türkiyeli İşçiler Komitesi/Comité des Travailleurs de Turquie (Comité van de Arbeiders van Turkije) van de intergewestelijke afdeling Brussel-Halle-Vilvoorde tussen 1976 en 1978, worden bewaard in het IISG.

De archieven van de vakcentrales uit sectoren met een hoog percentage vreemde arbeiders, bevatten vaak informatie over propagandamateriaal naar aanleiding van sociale verkiezingen, dat specifiek bestemd was voor vreemde arbeiders. Dat geldt zowel voor het ABVV als het ACV. Die archieven bevatten ook vrij volledige informatie over de kandidaten bij die verkiezingen, in de vorm van kaarten met kandidaatstellingen.³¹

Wat betreft nieuwe bronnen zijn de archieven van vakbondsverantwoordelijken van vreemde origine ongetwijfeld de meest interessante, omdat zij een nieuw licht kunnen werpen op de syndicale praktijk van die groepen migranten. De vakbond

is voor migranten niet alleen een prima plek om zich in te schakelen in het sociale leven in België, ze kan op termijn ook een formidabel instrument worden om op te klimmen op de sociale ladder. Dat gold bijvoorbeeld voor Muharrem Karaman, wiens archieven zich in het IISG bevinden.³² Karaman werd in 1936 geboren in een landbouwtreek in het oosten van Anatolië. Hij stelde zich kandidaat om in het buitenland te werken en arriveerde in 1964 in België. In de bekkens van Charleroi ging hij aan de slag als mijnwerker en hij leerde Frans. Karaman engageerde zich vrij snel in de christelijke vakbond. In 1971 werd hij verkozen als syndicaal afgevaardigde en in 1974 leidde hij de Turkse afdeling van het ACV/CSC. Hij volgde met succes de opleiding maatschappelijk assistent. In het begin van de jaren 1980 richtte hij het Turks Centrum voor Voorlichting, Culturele Informatie en Sociale Bijstand/Centre Turc d'Information, d'Animation Culturelle et d'Aide Sociale (Turk-Danis) op. Dat organiseert tot op vandaag, onder de naam SIMA, permanente vorming, sociale solidariteit en hulp aan jongeren in Brussel, Charleroi en Verviers. De archieven van Muharrem Karaman bevatten niet alleen veel informatie over de werking van de Turkse afdeling van het ACV/CSC, ze zijn ook een belangrijke bron voor de studie van de Turkse vakbondsactiviteiten van het ABVV/FGTB in Brussel. Karaman deed immers zijn best om ook waardevol materiaal over de activiteiten van zijn socialistische collega van het Comité des Travailleurs de Turquie te bewaren. Tot op vandaag zijn we er niet in geslaagd om gelijkaardige informatie over dat comité op te diepen uit socialistische vakbondsbronnen.

Syndicale archieven in verband met vreemde arbeidskrachten bewaren en toegankelijk maken, is niet alleen een Belgische problematiek. De archieven van de vakbonden uit de landen van herkomst kunnen ook belangrijke informatie bevatten voor de studie van de migratie en de banden van de migranten met de syndicale organisaties. Aan de naoorlogse migratie (golven) zitten twee aspecten vast: enerzijds zijn er de akkoorden die de aanwerving van de arbeidskrachten regelen, anderzijds de onderhandelingen voor afspraken over sociale zekerheid. Over die onderhandelingen, of minstens over de levensomstandigheden van hun geëmigreerde landgenoten, namen de bonden van de landen van herkomst standpunten in – voor zover ze (wettelijk) erkend waren en los van het gewicht en de invloed die zij hadden in hun respectievelijke sociaal-overlegsysteem. De noodzaak van een internationale vakbondswerking liet zich al in een vroeg stadium voelen, vooral op het niveau van de internationale confederaties³³, maar in de praktijk beperkte de samenwerking zich vaak tot losse contacten. Nochtans kon die samenwerking positieve gevolgen hebben voor de bonden in de onthaallanden, vooral omdat de vreemde arbeiders via die weg aangezet konden worden om lid te worden of gebruik te maken van de sociale diensten van de bonden.

Cover van *Sole d'Italia*, een weekblad voor Italiaanse arbeiders in Europa, met een oproep om op de CSC te stemmen bij de sociale verkiezingen, 8 april 1967. (KADOC-KU Leuven)

Affiche van de ABVV-migrantencommissie uit 1997. (Amsab-ISG, Gent)

Nemen we het Turkse voorbeeld in de jaren 1960. In die periode maakte het ABVV/FGTB nadrukkelijk gebruik van haar officiële contacten met de Confederatie van Arbeidersbonden van Turkije (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İs), via het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen, zowel in de campagne voor de sociale verkiezingen – waarbij de vakbond die contacten vermeldde –, als bij de aanwerving van een Turkse stagiaire (Cengiz Sipahi) voor de Dienst der Migrerende Werknemers. Jammer genoeg mogen buitenlandse onderzoekers de archieven van de Türk-İs niet raadplegen.³⁴ Het ABVV/FGTB hield in de jaren 1970 verder contact met Türk-İs, maar het was vooral met een andere dissidente vakbond, de Confederatie van Revolutionaire Arbeidersbonden (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, DISK), die bonden met een meer uitgesproken linkse signatuur overkoepelde en die na de militaire staatsgreep van 1980 werd verboden, dat de twee Belgische bonden stevige banden smeedden. De archieven van die confederatie zijn geïnventariseerd en kunnen geraadpleegd worden in de Stichting voor het Onderzoek van de Sociale Geschiedenis van Turkije in Istanboel.³⁵

De vakbonden en de arbeidsmigranten: de niet-syndicale archieven

Om af te ronden willen we onderzoekers nog wijzen op twee niet-syndicale bronnen die voor sommige perioden en/of werkingsterreinen, de syndicale archieven (gedeeltelijk) kunnen aanvullen of compenseren: archieven van ondernemingen of werkgevers en diplomatieke archieven van de herkomstlanden van arbeidskrachten.

Patronale archieven vormen een voortreffelijke bron om de sociale verhoudingen in ondernemingen te analyseren. De archieven van de Fédération Charbonnière de Belgique (Fédéchar), een machtige lobby in een periode waarin steenkool nog steeds een van de voornaamste energiebronnen was, worden bewaard in het Rijksarchief van Hasselt en zijn een onmisbare bron voor de studie van de arbeidsmigratie, die tussen 1946 en 1971 werd geregeld via bilaterale akkoorden. Op basis van die akkoorden arriveerden in de mijnbekkens achtereenvolgens honderdduizenden Italiaanse, Spaanse, Griekse, Turkse en Marokkaanse arbeiders, zonder te spreken van de 20.000 vluchtelingen die op het einde van de jaren 1940 werden gerekruteerd.

De archieven van de diplomatieke en consulaire vertegenwoordigingen van de herkomstlanden bevatten vaak briefwisseling en verslagen over de syndicale activiteiten van hun onderdanen.³⁶ Zo bevatten de archieven van het bestuur voor Arbeidszaken van de Turkse ambassade in Brussel briefwisseling met de Belgische vakbonden, waarin met name gerefereerd wordt aan propagandamateriaal van de Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België (ACLVB)/Centrale des Syndicats Libéraux de Belgique (CGSLB), die gewoonlijk weinig aan bod komt in studies over vakbonden en het migratiebeleid. Je vindt er ook veel gedetailleerde verslagen over het verloop van stakingen in die periode. Ten slotte kunnen we dankzij de individuele sociale dossiers van een aantal Turkse arbeiders, het sociaal werk van de vakbonden opnieuw situeren in het geheel van de sociale dienstverlening aan vreemde arbeiders.

Deze tekst werd uit het Frans vertaald door Jan Vermeersch en is een herwerkte versie van een bijdrage aan een panelgesprek over het bronnenmateriaal met betrekking tot de geschiedenis van de migratie. Die bijeenkomst vond plaats in het kader van de Dag van de Hedendaagse Geschiedenis, op 15 maart 2008 aan de VUB. Ik dank professor Anne Morelli om me deze bijdrage te suggereren.

- 1 De Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België (ACLVB)/Centrale Générale des Syndicats Libéraux de Belgique (CGSLB), kleiner in omvang, is de derde representatieve vakorganisatie.
- 2 Dirk LUYTEN, Corporatisme, neocorporatisme, competitief corporatisme: sociale regulering sinds 1945. In: Els WITTE & Alain MEYNEN (red.), *De geschiedenis van België na 1945*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2006, pp. 365-394.
- 3 Etienne ARCQ, Le taux de syndicalisation 1982-1991. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (1993)1386, p. 35. Dat cijfer varieert wel volgens de bron en de berekeningsmethode. Zo spreekt een studie van de OESO over een syndicalisatiegraad van 53 procent (de zesde hoogste in de OESO-landen) in het

begin van de jaren 1990. Zie Pierre BLAISE, *Les syndicats en Europe*, Brussel: CRISP, 1992, p. 3.

- 4 Voor een vergelijkende analyse met de buurlanden, zie: Michel DREYFUS, Eric NIJHOFF, Patrick PASTURE, Noël WHITESIDE, *Syndicalismes et Etat social. Belgique, France, Grande-Bretagne, Pays-Bas*. In: Michel PIGENET, Patrick PASTURE, Jean-Louis ROBERT (red.), *L'apogée des syndicalismes en Europe occidentale 1960-1985*, Paris: Publications de la Sorbonne, 2005, pp. 81-107.
- 5 Franck GEORGI, Francine BOLLE, Claude PENNETIER, Jean PUISSANT, *Être militant syndical des années 1960 aux années 1980, en France et en Belgique. Pour une histoire comparée des militantismes européens*. In:

- Michel PIGENET, Patrick PASTURE, Jean-Louis ROBERT (red.), *L'apogée des syndicalismes [...]*, pp. 172-173.
- 6 Voor een algemeen overzicht van de syndicale archieven in België, zie: Dirk LUYTEN, De vakbonden. In: Patricia VAN DEN EECKHOUT & Guy VANTHEMSCHE, *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-21e eeuw*, Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2009, pp. 925-943.
- 7 Albert MARTENS, *25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945*, KUL, licentiaatsverhandeling, 1973.
- 8 Albert BASTENIER & Patricia TARGOSZ, *Les organisations syndicales et l'immigration en Europe*, Louvain-la-Neuve: Academia-Bruylant, 1991, p. 61.
- 9 Voor een kritische studie van het beleid van het ABVV ter zake, zie: Kathlijn PITTOMVILS, Het ABVV, internationale arbeidsmigraties en 'gastarbeiders' in de periode 1960-1974: internationalisme versus nationale verdediging. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 27(1997)3-4, pp. 431-472.
- 10 Marie-Thérèse COENEN, *Les syndicats et les immigrés. Du rejet à l'intégration*, Brussel: EVO, 1999; Mateo ALALUF, *Syndicats et immigration*. In: Marco MARTINIELLO, Andréa REA, Felice DASSETTO (red.), *Immigration et intégration en Belgique francophone. Etat des savoirs*, Louvain-la-Neuve: Academia-Bruylant, 2007, pp. 237-252; Luc BLANCHARD, *Les syndicats et la main-d'œuvre étrangère. Dix ans d'hésitations (Juin 1946-Août 1956)*. In: Italo RODOMONTI & Pierre TILLY (red.), *De Rome à Marcinelle. Santé-sécurité: hier, aujourd'hui et plus encore, demain!*, Brussel: Le Cri, 2006, pp. 33-48; Eva SCHANDEVYL, *Het Brusselse vakbondswezen en de migranten/allochtonen: discours en syndicale structuren sinds de jaren 1970-80*. In: Roel DE GROOF, Rudi JANSSENS, Jan DEGADT, Els WITTE (red.), *Politiek, taal, onderwijs en samenleving in beweging*, Brussel: VUBPRESS, 2005, pp. 383-441; Nadia BEN MOHAMED, *Les syndicats et les immigrés*. In: Andréa REA & Nadia BEN MOHAMED, *Politique multiculturelle et modes de citoyenneté à Bruxelles*, Brussel: ULB, 2000, pp. 29-55 (<http://www.ulb.ac.be/socio/germe/documentsenligne/polmult2.pdf>); Albert MARTENS, *Trade Union Policies towards Immigrants: the Case of Belgium (1944-97)*. In: Johan WETS (red.), *Cultural Diversity in Trade Unions. A Challenge to Class Identity?*, Aldershot: Ashgate, 2000, pp. 151-167; Frank CAESTECKER, *Vakbonden en etnische minderheid, een ambigue verhouding. Immigratie in de Belgische mijnbakkens, 1900-1940*. In: *Brood & Rozen*, 2(1997)1, pp. 51-63; Anne MORELLI, *Ambigüités et contradictions des rapports entre syndicats et étrangers: le cas des Italiens*. In: *Brood & Rozen*, 2(1997)1, pp. 65-71; Renée DRESSE, *L'action des syndicats*. In: Marie-Thérèse COENEN & Rosine LEWIN, *La Belgique et ses immigrés. Les politiques manquées*, Brussel: De Boeck Universiteit, 1997, p. 167-187.
- 11 Frank CAESTECKER, *Alien Policy in Belgium, 1840-1940. The creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Aliens*, New York/Oxford: Berghahn Books, 2000.
- 12 Frank CAESTECKER, *Vlaamse arbeidsmigranten in Wallonië*. In: Idesbald GODDEERIS & Roeland HERMANS, *Vlaamse migranten in Wallonië 1850-2000*, Leuven: KADOC-KU Leuven/LannooCampus, 2011, pp. 43-67.
- 13 La Main-d'œuvre étrangère. In: *Le Mouvement Syndical Belge*, 02/01/1926, p. 1.
- 14 Mateo ALALUF, *Etat libéral, Etat social et Etat de police*. In: Alberto GABBIADINI, Marco MARTINIELLO, Jean-François POTELLE (red.), *Politiques d'immigration et d'intégration: de l'Union européenne à la Wallonie*, Charleroi: Institut Jules Destrée, 2003, p. 174.
- 15 Rudi VAN DOORSLAER, *Kinderen van het getto. Joodse revolutionairen in België, 1925-1940*, Antwerpen/Gent: Hadewijch/AMSAB, 1995; Anne MORELLI, *Fascismo e antifascismo nell'emigrazione italiana in Belgio, 1922-1940*, Roma: Bonacci Editore, 1987.
- 16 Anne MORELLI, *L'appel à la main-d'œuvre italienne pour les charbonnages et sa prise en charge à son arrivée en Belgique dans l'immédiat après-guerre*. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 19(1988)1-2, pp. 83-130.
- 17 CARCoB, *Archives Georges Van Den Boom, Lettre au Secrétariat du Parti Communiste de Belgique*, 25/08/1956.
- 18 Clément MWABILA MALELA, *Les travailleurs étrangers dans l'agglomération bruxelloise (Problème d'intégration)*, ULB, licentiaatsverhandeling, 1966, pp. 69-72.
- 19 CARHOP, *Archives du Service Migrant de la CSC Liège*, nr. 55, *Circulaire de la Police des Etrangers à Messieurs les Bourgmestres du Royaume*, 22/04/1965. Onderwerp: verscherping van de controlematregelen tegenover vreemdelingen die in België arriveren op zoek naar werk of bewerpen op zoek te zijn naar werk.
- 20 René DE SCHUTTER, *Dix ans de textes à l'intérieur du syndicat: sélection de textes de la Régionale FGTB de Bruxelles-Hal-Vilvorde de fin 1966 à mi-1977*. In: *Contradiction*, (1978)18; Jean PUISSANT, *Fil Rouge d'un siècle de syndicalisme FGTB à Bruxelles*, Brussel: La Fonderie, 1998; Mazyar KHOJINIAN, *La stabilisation et l'organisation des travailleurs turcs et de leurs familles en Belgique (1963-1980)*, ULB, licentiaatsverhandeling, 2005.
- 21 Algemeen Rijksarchief, *Archief van de Vreemdelingenpolitie. Algemene dossiers (1930-1960)*, nr. 620, *Rapport de la BSR de Bruxelles à l'Administration de la Police des Etrangers*, 24/6/1964; IEV, *Archives de la Centrale Syndicale des Travailleurs des Mines de Belgique, Procès-verbaux du Comité Exécutif de la Centrale Régionale de Liège*, séance du 06/06/1966.
- 22 In het begin van de jaren 1980 schatte men de syndicalisatiegraad van de vreemde arbeiders op ongeveer 50 procent. Zie: Albert BASTENIER & Patricia TARGOSZ, *Les organisations syndicales [...]*, pp. 82-83. Dat cijfer varieert vanzelfsprekend volgens de nationaliteit van de arbeiders. In het geval van de Turken steeg de syndicalisatiegraad tussen 1976 en het begin van de jaren 1980 van 55 naar ongeveer 80 procent.
- 23 Marco MARTINIELLO, *Leadership et pouvoir dans les communautés d'origine immigrée. L'exemple d'une communauté ethnique en Belgique*, Parijs: L'Harmattan, 1992.
- 24 Ali BAYAR, *Un ghetto du travail. Les nettoyeuses turques à Bruxelles*. In: Yvonne KNIBIEHLER & Éliane GUBIN, *Les femmes et la ville. Un enjeu pour l'Europe*, Brussel: Labor, 1993, pp. 213-225.
- 25 Guéric BOSMANS, *Travailleurs migrants et élections sociales. Evolution de la législation, attitudes syndicales, étude quantitative*, ULB, licentiaatsverhandeling, 2006.
- 26 Raymond BODARWE, *La participation des travailleurs étrangers aux élections syndicales*. In: *Recherches sociologiques*, 10(1979)2, pp. 197-216.
- 27 Andréa REA, *Immigration, état et citoyenneté. La formation de la politique d'intégration des immigrés de la Belgique*, ULB, doctoraal proefschrift, 1999.
- 28 Ornella ROVETTA, *Inventaire du Fonds de la Centrale syndicale des travailleurs des mines de Belgique*, Brussel: IEV, 2009.
- 29 De gedigitaliseerde administratieve en morele verslagen van het ABVV zijn online raadpleegbaar, zie: http://digital.amsab.be/archives/BE_AMSAB_144_ABVV/2_1_congressen, laatst geraadpleegd op 21/06/2012. De verslagen van het Nationaal Bureau worden nog gedigitaliseerd.
- 30 Tine DE RIJCK & Griet VAN MEULDER, *De ereburgers. Een sociale geschiedenis van de Limburgse mijnwerkers*, Berchem: EPO, 2000.
- 31 Guéric BOSMANS, *Travailleurs migrants [...]*, p. 23.
- 32 Voor het overzicht van zijn loopbaan, zie: <http://www.iisg.nl/archives/en/files/k/10895389.php>, laatst geraadpleegd op 21/06/2012.
- 33 George MINET, *Marginalité ou participation? Migrants et relations professionnelles en Europe occidentale*. In: *Revue internationale du Travail*, 117(1978)1, p. 32.
- 34 Zie: <http://www.turkis.org.tr/?wapp=D559287F-1AC9-4E4D-8734-A2B210FBE510>, laatst geraadpleegd op 21/06/2012.
- 35 TÜSTAV, *DISK Arşivi*, Istanbul: TÜSTAV/DISK, 2007.
- 36 Voor een voorbeeld waarbij twee legitieme overheden tegenover elkaar staan op vreemde bodem: Idesbald GODDEERIS, *De Poolse migratie in België 1945-1950. Politieke mobilisatie en sociale differentiatie*, Amsterdam: Aksant, 2005.